

Zagraniczni

Andrzej Żaki 6 IX 1923–4 I 2017

W styczniowe przedpołudnie 2017 roku pożegnaliśmy prof. Andrzeja Żakiego, członka zagranicznego Polskiej Akademii Umiejętności. Był nestorem polskich archeologów – wybitnym uczonym i charyzmatycznym organizatorem. W swym długim życiu naukowym rozwijał różne zainteresowania, w każdym zaś z nich pozostawił trwałe i znaczące ślady.

Andrzej Żaki urodził się jako syn nauczycieli w miejscowości Świrz koło Lwowa. Burzliwe dzieje tego miasteczka pobudzały jego zainteresowania historią, które rozwijał od lat licealnych, spędzonych w powiatowych Przemyslanach. Pod koniec wojny wyjechał do Krakowa i podjął studia na Wydziale Filozoficznym tajnego Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1947 r. – już w warunkach jawnej działalności uczelni – uzyskał tytuł magistra historii. Rok wcześniej został stypendystą Muzeum Archeologicznego Polskiej Akademii Umiejętności, następnie zaś pracował w Funduszu Odbudowy Nauki Polskiej. Uczestniczył wówczas w licznych badaniach wykopaliskowych, pełniąc równocześnie obowiązki inspektora do spraw zabytków archeologicznych na obszarach województw katowickiego, krakowskiego i rzeszowskiego. W 1949 r. na Uniwersytecie im. Marii Curie-Skłodowskiej uzyskał stopień doktora na podstawie pracy *Początki kultury lużyckiej w dorzeczu górnej Wisły*.

Od roku 1950 datuje się pierwsza z naukowych i organizacyjnych aktywności Andrzeja Żakiego. Objął wówczas kierownictwo Stacji Archeologicznej na Wawelu, działającej w ramach Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego. Od tego czasu, aż do 1972 r., kierował tą placówką, niezależnie od formalnych przekształceń, jakim podlegała. Przeprowadził w tych latach badania, które przyniosły wiele wybitnych odkryć,

spośród których warto wymienić tzw. kościół B, aneksy grobowe przy rotundzie Najświętszej Marii Panny i budowlę przedromańską na dziedzińcu arkadowym. Wielką zasługą Andrzeja Żakiego było opracowanie i wdrożenie zasad badań wykopaliskowych na wielowarstwowych stanowiskach w miastach. Bardzo poważnym osiągnięciem stała się organizacja Rezerwatu Archeologicznego, w którym później znalazła miejsce głośna ekspozycja „Wawel zaginiony”.

Równocześnie z działalnością na Wawelu Andrzej Żaki zainicjował program badań nad przedlokacyjnym Krakowem. W jego ramach przeprowadzone zostały wykopaliska przy kilku kościołach romańskich i gotyckich (św. św. Andrzeja, Jakuba, Marcina, Salwatora oraz Mariackim), podsumowaniem zaś stała się wystawa „Kraków przedlokacyjny”, zorganizowana w 1959 r. z okazji 700-lecia lokacji Krakowa. Rezultatem badań Andrzeja Żakiego nad wczesnym średniowieczem Krakowa i całej historycznej Małopolski jest fundamentalna monografia jego autorstwa pt. *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, opublikowana w 1973 r.

Już w latach aktywności wawelskiej Andrzej Żaki zajmował się archeologią gór – swoją największą pasją naukową. Zaczynał od Karpat, w których fascynowały go zwłaszcza grodziska i zamki. Ambitnemu programowi badań nadał w 1949 r. formę Karpackiej Ekspedycji Archeologicznej, której działalność obrosła legendą i przyniosła świetne wyniki (między innymi w rezultacie wykopalisk w Wietrznie-Bóbrce, Podegrodziu, Poznachowicach Górnych, Naszacowicach oraz na zamkach w Czchowie, Czorszynie i Tarnowie). W 1958 r. doprowadził do powstania czasopisma poświęconego archeologii gór – „Acta Archaeologica Carpathica”. Przez wiele lat był jego redaktorem i zapewnił mu status wysoko cenionego periodyku.

Mieszkając od 1972 r. w Szwajcarii, Andrzej Żaki kontynuował zainteresowania archeologią gór. Prowadził badania nad osadnictwem pradziejowym i średniowiecznym w Alpach oraz studiował tamtejsze starożytne szlaki komunikacyjne. Przede wszystkim jednak zajął się problematyką andyjską. W latach 1973–1978 prowadził poszukiwania w peruwiańskiej strefie wysokogórskiej oraz badania wykopaliskowe – między innymi pod szczytem Cerro Pelón (4245 m n.p.m.). Współpracował z Uniwersytetem w Limie, jego zaś studia nad dawnym osadnictwem w krajach andyjskich są poważnym dokonaniem naukowym. Po zakończeniu badań w Peru Andrzej Żaki organizował wyprawy na wyspy Oceanu Spokojnego, między innymi na Wyspę Wielkanocną. Owocem tych studiów są prace poświęcone najdawniejszym dziejom osadnictwa na Ziemi Ognistej, Tasmanii i w Oceanii. W latach osiemdziesiątych Profesor poważnie zainteresował się archeologią Tybetu. Prace nad programem badań w Ladaku,

Zanskarze i Nepalu były bardzo zaawansowane, niestety jednak nie udało się ich zrealizować.

W czasie wieloletniego pobytu w Szwajcarii Andrzej Żaki aktywnie działał na rzecz organizacji polonijnych. Jego mieszkanie w Zurychu i dom w Gersau nad Jeziorem Czterech Kantonów były zawsze otwarte dla gości z kraju i polskich emigrantów. W 1976 r. nawiązał współpracę z Polskim Uniwersytetem na Obczyźnie. Wykładał tam archeologię i etnografię, był promotorem prac dyplomowych – magisterskiej, doktorskiej i habilitacyjnej, oraz wieloletnim redaktorem organu PUNO „Universitas”. W 1977 r. uzyskał tytuł profesora zwyczajnego. Jednym z jego najważniejszych dokonań naukowych stała się, zredagowana jeszcze przed powrotem do kraju, obszerna praca zbiorowa pt. *Święty Wojciech i jego czasy*, opublikowana pod auspicjami Polskiej Akademii Umiejętności, a poprzedzona dużym kongresem tematycznym, zorganizowanym w St. Maurice w kantonie Valais.

Andrzej Żaki, niespożyty badacz o wciąż niegasnącej pasji poznawczej, po długim życiu spoczął na cmentarzu Salwatorskim w Krakowie, położonym na południowym skłonie Wzgórza św. Bronisławy, z pięknym widokiem na ukochane góry.

Janusz Kruk